

УДК 159.9:378

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2024.21.30>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Ольга Поджинська

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
вул. Львівська, 23, м. Київ, Україна, 03115,
e-mail: olichkapodzh@gmail.com*

Тетяна Острянюк

*Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
вул. Львівська, 23, м. Київ, Україна, 03115,
e-mail: ostryanko_ts@ukr.net*

У даній статті розглянуто психологічні аспекти професійної мотивації осіб юнацького віку та досліджено мотиви професійної діяльності здобувачів-психологів, а також їх динаміку протягом навчання у закладі вищої освіти (далі – ЗВО). В умовах військового стану образ професійної мотивації набуває особливого значення у майбутніх фахівців. Професійна спрямованість особистості є одним з важливих безструктурних компонентів спрямованості особистості і являє собою ієрархію провідних мотиваційних комплексів, які визначають вибір професії, успішність оволодіння нею та в подальшому – ефективність її реалізації. Тому професійна спрямованість здобувачів може бути визначена як ієрархічна динамічна система провідних мотиваційних комплексів, що стимулюють суттєві особливості спрямованості особистості здобувачів та системи їх діяльності.

З'ясовано, що професійна спрямованість здобувачів є центральним новоутворенням юнацького віку. Центральним тому, що професійна спрямованість є характерною для юнацького віку ієрархією провідних мотиваційних комплексів і суттєвою частиною спрямованості особистості на даному етапі становлення.

Нааявна мотиваційна система попереднього віку служить передумовою для переходу в новий період розвитку. Мотиваційна система даного віку, стає найбільш адекватною його особливостям тільки за результатом здійснення визначеної провідної діяльності у конкретній соціальній ситуації розвитку. Таким чином на початку кожного періоду відбувається установа відповідності даного періоду соціальній ситуації розвитку, провідній діяльності та особистих новоутворень, що відображається у спрямованості особистості.

Представлено результати дослідження показників мотивації здобувачів вищої освіти першого і третього курсу спеціальності «Психологія». Встановлено, що мотиваційні комплекси, які входять у структуру спонукань до діяльності у студентів першого курсу і третього курсу відрізняються. Так, студенти першого курсу на першому місці вбачають мотиви професійного становлення, проте студенти третього курсу на перше місце ставлять навчально-пізнавальний мотив. Результати дослідження також звертають увагу на актуалізацію проблеми самовиховання, що є важливим інструментом у розвитку професійної мотивації та сприяє адаптації у змінюваному професійному середовищі.

Ключові слова: професійна мотивація, спрямованість особистості, майбутні психологи, професійно важливі якості, навчально-професійна діяльність.

Актуальність проблеми. Специфічні умови військового стану детермінують го-стру потребу суспільства у ефективній психологічній допомозі, відновленні психологічного благополуччя військового та цивільного населення, що, з одного боку, спонукає

фахівців-психологів до вивчення і пошуку нових підходів у професійній діяльності, розвитку необхідних професійних компетенцій для розв'язання кризових ситуацій чи складних психологічних проблем постраждалих від війни, а з іншого – посилює відчуття соціальної відповідальності, бажання допомагати іншим та вносити позитивні зміни у життя суспільства. Це все збільшує відчуття важливості своєї професії у майбутніх фахівців та набуває особливого психологічного аспекту у формуванні професійної мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі і на практиці розглядаються різні підходи до проблеми професійної мотивації майбутніх психологів. Психологи-гуманісти звертають увагу у своїх дослідженнях на внутрішніх мотиваційних факторах особистості, таких як потреба у самореалізації, відчуття досягнення (А. Маслоу); послідовники біхевіорального підходу зосереджуються на дослідженні впливу зовнішніх стимулів і внутрішніх механізмів на мотивацію і поведінку людини (Е. Деці, Б. Скіннер, Е. Торндайк); психологи-науковці когнітивного підходу вивчають, як когнітивні процеси впливають на емоції, мотиваційні цілі, поведінку людини (А. Бек, Д. Міллер); представники соціально-психологічного підходу розглядають мотивацію, у тому числі мотивацію у професійній діяльності, як результат впливу соціальних норм, цінностей, очікування, соціального середовища (Ф. Зімбардо, К. Левін, Л. Фестінгер). Зазначені підходи є важливими для розуміння різноманітних аспектів професійної мотивації.

Вагомими є сучасні вітчизняні дослідження, які розкривають проблему професійної мотивації майбутніх психологів. Компоненти професійної мотивації висвітлено у праці В. Шевченка, Д. Джоган [1]; особливості розвитку професійної майбутніх психологів розкриває у своєму дослідженні І. Андрійчук [2]; результати дослідження професійної мотивації у майбутніх психологів під час війни представлено Тягур Л.М., Бергхауер-Олас Е. Л. [3].

Постановка завдання. Мета статті – дослідити психологічні особливості професійної мотивації майбутніх психологів в умовах військового часу.

Виклад основного матеріалу. Кожна професія являє собою певний вид суспільно-необхідної трудової діяльності, яка виконується на основі відповідних здібностей, навиків та вмінь. Для людини професія є не лише визначним родом діяльності, яка служить джерелом існування. Професія може стати для людини сферою творчого самоствердження, самореалізації її здібностей.

Велике значення при цьому має формування відповідних мотивів, які забезпечували б активність особистості у напрямку самовдосконалення професійно важливих якостей та їх реалізації на практиці.

Навчально-виховний процес в умовах ЗВО є базою для розвитку основних показників професійної спрямованості:

- стійкість професійного вибору;
- навчально-пізнавальна мотивація;
- професійна спеціалізація;
- самооцінка;
- самовиховання;
- професійні якості.

Мотиви професійної діяльності утворюють структуру, що визначає особливості професійної спрямованості, а також її загальних та специфічних показників. Усі вищевказані критерії проявляються і розвиваються у юнацькому віці у відповідності з основними віковими факторами розвитку особистості.

Результати дослідження. Вибірку дослідження становили студенти першого і третього курсів спеціальності «Психологія» Відкритого міжнародного університету розвитку

людини «Україна». На початку дослідження респондентам було запропоновано опитування за спеціально розробленою анкетною, що за змістом і формою відповідала цілям і задачам дослідження з метою вивчення мотивів професійної діяльності здобувачів-психологів та їх динаміки протягом навчання у вузі.

Частина питань анкети мали відкритий характер, що передбачає свободу по відношенню форми і змісту відповідей. Друга частина – закритий характер, який полягає у виборі однієї відповіді з запропонованих варіантів.

За структурою анкета містить 5 основних блоків питань:

Питання *першого блоку* спрямовані на визначення готовності повторити свій вибір професії.

У *другому блоці* визначені питання дозволяють встановити ієрархію усвідомлених і соціально-схвалених мотивів навчально-професійної діяльності кожного студента. У зв'язку з тим, що студентам складно було б описати свої головні мотиви, ступінь їх вираженості та супідрядності, ми запропонували вісім можливих варіантів відповідей та можливість надати відповідь на власний розсуд. Після цього ми вказали на необхідність проранжувати вказані варіанти, вписавши їх номер за ступенем значущості для досліджуваних. В результаті ми отримали ієрархію мотивуючих комплексів спрямованості особистості відповідно до структури спрямованості за Н.Ю. Ткачовою [2].

Третій блок питань спрямований на те, щоб розкрити професійні плани здобувачів, які пов'язані з їх майбутньою діяльністю психолога-професіонала. Ці плани були класифіковані на групи:

- плани, пов'язані з науково-дослідною діяльністю;
- плани, пов'язані з педагогічною діяльністю;
- плани, пов'язані з практичною діяльністю психолога-консультанта в організації.

Питання *четвертого блоку* анкети дозволили визначити уявлення здобувачів про основні професійно-важливі якості психолога-професіонала.

У *п'ятому блоці* питань анкети було запропоновано здобувачам скласти рекомендації з приводу покращення процесу підготовки навчання психологів, що відображає практичний аспект їх професійного самовдосконалення.

Окрім анкети, нами було здійснено дослідження спрямованості студентів за методикою особливостей професійної спрямованості майбутнього психолога О.П. Єлисеєва [1].

Результати комплексного дослідження мотивації професійної діяльності майбутніх психологів дозволяють виділити деякі суттєві тенденції у становленні окремих мотиваційних компонентів як показників професійної спрямованості. Серед них ми визначаємо наступні: місце мотивів, пов'язаних з навчально-професійною діяльністю у системі інших мотивів, їх стійкість, усвідомлення перспектив професійної діяльності, задоволеність здобувачів обраною спеціальністю, уявлення про професійно важливі якості особистості професіонала та їх вираженість, тенденції до професійного самовиховання.

Результати дослідження представлені у формі таблиць, що містять-зведені показники дослідження мотивації навчально-професійної діяльності здобувачів 1 та 3 курсів за розробленою анкетною.

За результатами проведеного анкетування бачимо, що серед мотиваційних комплексів, які входять у структуру спонукань до діяльності першокурсників на першому місці знаходяться мотиви професійного становлення (їм віддали перевагу 45% досліджуваних). Наступним за значущістю для першокурсників є пізнавальний мотив, пов'язаний із засвоєнням нових знань та умінь, у тому числі і професійних. Це підтверджується тим, що 39% досліджуваних поставили цей мотив на 2 місце у системі власних виборів. Третє місце за значущістю поділяють мотиви самовиховання та науково-дослідницької роботи

Таблиця 1

Зведені показники дослідження мотивації навчально-професійної діяльності
здобувачів 1 курсу спеціальності «Психологія» (за анкетною)

№ з/п	Стійкість вибору			Мотивація вибору								Самооцінка	Перспективи розвитку		
	Не змінюється	Змінюється на схоже	Змінюється на віддалене	1	2	3	4	5	6	7	8		9	10	11
1.	+			2	1	3	8	4	7	6	5	0	+	Більше практикуючих психологів	-
2.	+			2	1	3	4	8	7	5	6	0,4	-+	Більше практики	-
3.	+			6	8	7	4	2	1	5	3	1	--	-	-
4.	+			1	2	4	5	6	8			0,5	--	-	-
5.	+			1	4	8	7	2	3	5	6	0,5	--	-	-
6.	+			1	4	8	2	3	7	6	5	0	-	-	-
7.	+			2	6	8						0,5	--	-	-
8.		+		2	3	1	4	8	6	7	5	0	--	-	-
9.		+		1	2	4	5	7	8			0	--	-	-
10.	+			2	1	4	3	7	8	5	6	0	-+	Більше психологічної літератури і практики	Майстер-класи від психологів-практиків
11.	+			1	2	8	3	4	7	6	5	0	--	-	-
12.	+			2	3	1	5	7	8	4	6	0,5	-+	Більше практики	
13.	+			1	2	3	7	8	9			0,5	-+	Більше практики	-
14.			+	1	2	4						0	--	-	-
15.	+			2	8	4	3	7	6	1	5	0	--	-	-

(відповідно їх обрали по 8% досліджуваних). Проте, наявність у першокурсників чітко визначеної тенденції до мотивації професійного становлення ще не можна розцінювати як дійсно дієву мотивацію, оскільки вона пов'язана швидше з намаганням більше дізнатися про зміст майбутньої професії.

Серед першокурсників досить висока тенденція до проявів стабільності професійного вибору. Так, 80% опитуваних здобувачів вказують, що не змінили б свого професійного шляху. З 20% здобувачів, які підтверджують можливість подальшої зміни фаху 14% вважають за можливе обрати професії того ж типу (педагога, соціального працівника, HR-менеджера, клінічного психолога). 6% серед досліджуваних допускають можливе переобрання професії.

До структури анкети нами було введено спеціальні питання, які дозволяли б хоча б у загальному вигляді оцінити самооцінку майбутніх психологів. Результати дослідження показали, що високий рівень самооцінки (тобто висока відповідність між вказаними якостями психолога-професіонала та наявністю їх у себе) спостерігається лише у 6% здобувачів-першокурсників. Середній рівень самооцінки продемонструвало 35% досліджуваних,

а низький – 59%. У цьому виражається недостатнє уявлення як про необхідні професійні якості, так і про наявність їх у розвиненому вигляді у поведінці самого досліджуваного.

Оскільки здобувачі-першокурсники ще не досить добре уявляють структуру професійно важливих якостей, тому і тенденція до їх самовиховання є невисокою. Так, лише 15% досліджуваних вказують, що приділяли увагу самовихованню, але найчастіше пов'язують це з процесом становлення особистості у цілому (процесом виховання, спілкування, навчання, тощо). У контексті цілісного самовиховання особистості майбутнього психолога деякі питання анкети стосувалися перспектив покращання суспільно-громадської роботи на факультеті. Проте тільки 8% першокурсників вказали свої пропозиції щодо цього. Серед них, в основному, пропонується організація культурно-виховних, заходів, пов'язаних з пізнавальною та навчально-професійною діяльністю (створення гуртків, пов'язаних з практичною діяльністю, організація навчально-практичних конференцій, культурних заходів різної тематики) (табл. 2).

Серед мотиваційних комплексів, які входять у структуру спонукань до діяльності здобувачів 3 курсу знаходиться навчально-пізнавальний мотив (40% досліджуваних, поставивши відповідний мотиваційний комплекс на перше місце). Наступним за значущістю для здобувачів третього курсу є мотив професійного становлення на друге місце його поставили (28%) досліджуваних у системі власних виборів. На третьому місці знаходиться мотив самовиховання (21%), а на четвертому мотив науково-дослідницької роботи (йому надали перевагу 14% досліджуваних), табл. 2.

Далі ми розглянемо стійкість вибору здобувачів третього курсу. Так 73% опитуваних здобувачів вказують, що не змінили свого професійного шляху. З 27% здобувачів, які підтверджують можливість подальшої зміни фаху 20% змінили б на подібну ж професію і лише 7% здобувачів 3 курсу допускають можливе переобрання професії на таку, що належить до інших типів. Це говорить про те, що більшість здобувачів задоволені обраною професією та навчально-професійною діяльністю.

Проаналізувавши відповіді здобувачів про професійно важливі якості і оцінку наявності їх у себе, виявилось, що високий рівень самооцінки проявився у 39% здобувачів 3 курсу. Середній рівень самооцінки продемонструвало 40% досліджуваних, а низький – 21% опитуваних здобувачів.

Одним з найважливіших шляхів формування у здобувачів професійної мотивації є професійне самовиховання і самонавчання. Готовність до професійного самовиховання полягає у прагненні формувати у себе професійно важливі якості, а також оволодівати, необхідними для цього способами та навичками. Так, результати дослідження показали, що 75% здобувачів третього курсу майже нічого не роблять для самовиховання та самонавчання, і лише 25% серед опитуваних займаються саморозвитком, щоб у майбутньому бути кваліфікованим спеціалістом.

До складу анкети також входили питання щодо поліпшення підготовки психологів, а також рекомендації для покращання роботи у суспільно-корисному напрямку (на громадських засадах). Даний блок питань також дав нам можливість зрозуміти, що 82% серед здобувачів третього курсу бажають збільшити кількість практичних занять, ввести різні тренінгові заняття, використовуючи індивідуальний підхід до кожного здобувача, і лише 12% здобувачів не мають ніяких пропозицій для покращання професійної підготовки здобувачів.

Окрім анкети, нами було здійснено дослідження спрямованості особистості здобувачів 1 та 3 курсів за методикою Єлисеєва О.П. [20]. Дані отримані за допомогою цієї методики представлені у табл. 3.

Таблиця 2

Зведені показники дослідження мотивації навчально-професійної діяльності здобувачів 3 курсу спеціальності «Психологія» (за анкетю)

№ з/п	Стикість вибору			Мотивація вибору								Самооцінка	Перспективи розвитку			
	Не змінюється	Змінюється на схоже	Змінюється на віддалене	1	2	3	4	5	6	7	8		9	10	11	
1.	+			2	4	1	8	6	3			0,7	+	Більше практики	-	
2.	++			1	2	3	4	7	8			0	-		-	
3.	+			4	2	3	1	8				0,8	++	Більше літератури	Організація різних заходів	
4.	++			1	2	7	8	4	3			1	++	Більше практики	Творчий індивідуальний підхід до кожної особистості	
5.	+			1	2	3	8	7				0,5	++	Більше кваліфікованих викладачів	Культурні вечори	
6.	++			1	2	8						1	++	Удосконалення навчання		
7.		+		4	7	1	6	3	2	5		0,6	++	Більше кваліфікованих викладачів		
8.	+			3	2	1	7	8	4	6	5	0,5	++	Більше практики		
9.	++			4	6	8	2	3	5	7	1	1	++	Більше практики	Розширити дозволя	
10.		+		4								0	--			
11.			+	4	3	2	1	6	8	7	5	1	++	Більше практики	Організувати зустрічі із різними практиками	
12.	++			4	8	2	1	3	7	5	6	0,8	++	Більше практики		
13.		+		3	1	2	4	8	7	6	5	0,5	++	Вести більше тренінгових занять		
14.	++			1	3	4	8					0,8	++	Більше практики		
15.	++			2	8	3	4	6				0,5	++	Більше практики		

Таблиця 3

**Загальний підсумок результатів дослідження спрямованості особистості
здобувачів 1 та 3 курсів**

Змістовна характеристика показників	Спрямованість на себе	Спрямованість на взаємовідносини	Спрямованість на завдання
Показники здобувачів 1-го курсу	56%	27%	17%
Показники здобувачів 3-го курсу	65 %	19%	16%

Отримані дані вказують, що студенти першого та третього курсів демонструють яскраву тенденцію до спрямованості на себе, це свідчить про те, що в їх уявленнях група є «фактично театром», в якому можна задовольнити певні загальні потреби. Інші члени групи є одночасно акторами і глядачами, перед очима яких людина може показувати свої особисті труднощі, здобувати пошану або суспільний статус, бути агресивним чи панувати. Таку особистість колеги зазвичай зневажають, так як вона займається переважно самим собою, ігнорує людей або роботу, яку має виконувати. Робота при цьому є засобом, перш за все, задоволення власних особистісних домагань. Спрямованість на взаємовідносини та на завдання відповідно займає друге і третє місце у виборі здобувачів. Отримані результати свідчать про:

- недостатню сформованість ділової мотивації, тобто уявлення про зміст професійної діяльності та задачі, що постають перед психологом;
- організація на власне благополуччя та досягнення престижу є основою мотивацією поведінки здобувачів 1 та 3 курсів. Цим можна пояснити невисоку тенденцію до самовиховання (за даними анкети) як у здобувачів 1 так і 3 курсу;
- спрямованість на взаємовідносини з іншими, порівнюючи з спрямованістю на себе, має невисокі показники (відповідно 27% – 1 курс; 19% – 3 курс).

Висновки. Розвитку мотивації професійної діяльності сприяє включення здобувачів у комплекс пізнавальної та дослідницької роботи, спрямований на професійне самовиховання. Важливе місце у цьому процесі займає діяльність, що стосується оволодіння психолого-педагогічними вміннями на основі самопізнання і самоконтролю. Таким чином забезпечується формування мотивації професійної діяльності та активної життєвої позиції майбутнього професіонала.

Отримані результати дослідження свідчать про те, що в основі формування майбутнього професіонала важливе місце має займати ознайомлення здобувачів з системою самовиховання, що реалізується безпосередньо у навчальній діяльності. Особливо значущим є етап завдань, на якому формуються професійно необхідні звички і якості особистості. Таким чином, комплекс цілеспрямованих виховних заходів, що стосується організації саморозвитку здобувачів, їх самоусвідомленню як професіоналів є запорукою оптимальної самореалізації їх у ході подальшого трудового життя.

Отже, в кожному віковому періоді можна говорити про новий рівень вікової зрілості, якого досягає особистість, здійснюючи провідну діяльність, що відповідає, даній соціальній ситуації розвитку, та здобуваючи відповідні особисті новоутворення.

Перспективи подальших досліджень. Подальші науково-практичні розвідки з означеної проблеми полягатимуть у дослідженні усвідомлення перспектив професійної самореалізації та визначенні спеціалізації здобувачів освіти, вивченні їхніх уявлень про конкретну сферу прикладання професійних зусиль у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Шевченко В., Джоган Д. Мотивація професійної діяльності майбутнього психолога. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. *Психологічні науки*. 2017. № 1(17), квітень. С. 203–206.
2. Андрійчук І.П. Психологічні особливості розвитку професійної мотивації в майбутніх психологів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Вип.1. Том 1. С. 14–19.
3. Тягун Л.М., Бергхауер-Олас Е. Л. Професійна мотивація майбутнього психолога під час війни. Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2024. №4 (38). С.1069–1084.
4. Левченко Т. І. Мотивація суб'єкта в різних видах діяльності : монографія. Вінниця : Нова книга, 2011. 448 с.
5. Аветісова, І., Білоцерківська, Ю., Холостенко, Ю., Шапаренко, Х. Особливості мотивації навчально-професійної діяльності здобувачів освіти з різними стилями пізнавальної активності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2022. (1), 97–105.

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL MOTIVATION
OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF WARTIME****Olga Podzhynska**

*Open International University of Human Development " Ukraine",
23, Lvivska Str., Kyiv, Ukraine, 03115,
e-mail: olichkapodzh@gmail.com*

Tetiana Ostrianko

*Open International University of Human Development " Ukraine",
23, Lvivska Str., Kyiv, Ukraine, 03115,
e-mail: ostryanko_ts@ukr.net*

This article examines the psychological aspects of the professional motivation of young people and investigates the motives of the professional activity of psychologists, as well as their dynamics during their studies in higher education institutions. In the conditions of martial law, the image of professional motivation acquires special importance for future specialists. The professional orientation of the individual is one of the important non-structural components of the orientation of the individual and represents a hierarchy of leading motivational complexes that determine the choice of a profession, the success of mastering it, and subsequently the effectiveness of its implementation. Therefore, the professional orientation of the acquirers can be defined as a hierarchical dynamic system of leading motivational complexes that stimulate the essential features of the orientation of the acquirers' personality and their activity system.

The professional orientation of the acquirers is the central neoplasm of youth. Central because professional orientation is a hierarchy of leading motivational complexes characteristic of youth and an essential part of personality orientation at this stage of development.

The existing motivational system of the previous age serves as a prerequisite for the transition to a new period of development. The motivational system of a given age becomes the most adequate to its features only as a result of the implementation of a certain leading activity in a specific social development situation. Thus, at the beginning of each period, the correspondence of the given period to the social situation of development, leading activities and personal new formations is established, which is reflected in the orientation of the individual.

The article presents the results of a study of the motivation indicators of first- and third-year students majoring in Psychology. It has been found that the motivational complexes that are part of the struc-

ture of motivation for activity of first-year and third-year students differ. Thus, the first-year students see the motives of professional development in the first place, but the third-year students put the educational and cognitive motive in the first place. The results of the study also pay attention to the actualization of the problem of self-education, which is an important tool in the development of professional motivation, promotes adaptation in a changing professional environment.

Key words: professional motivation, personality orientation, future psychologists, professionally important qualities, educational and professional activity.